

Bosnyák István: Vázlatok egy [Sinkó]-portréhoz

A kötetbeli tanulmányok elsője — indítás is lehetne ez — szól a kritika „mű-fajáról” is. Bírálja benne Bosnyák „... az irodalommal való foglalatosság olyan »objektív« módozatai[t], amelyek ... »az objektív analízissel«, »tudományos hozzáállással«, »egzakt viszonyulással« lényegében irodalmi szakkérdéssé redukál[ják] azt is, ami arra semmiképpen sem redukálható, tudniillik az alkotó ember műben tetet öltő életkérdéseit, magát a szóban forgó életet”, elfelejtve, „... hogy ami ma »irodalom«, az tegnap még szitok vagy egzaltáció, undor vagy áhítat, kétségbeesés vagy swan — de mindenképpen az élő ember eleven kérdésköre volt, ... olyasmí tehát, amit csak az irodalom életességén elkövetett merénylettel lehet szakkérdések összességére szűkíteni” (15. oldal).

Miért is a „precíz analízis” és „okos dedukció”, minden szakszerűség csak „a műbe transzponált emberi individualitás” megragadása érdekében használt eszköz lehet.

Ez az elv kedves nekem, mert, úgy érzem, a leglényegesebbre akar vinni: az embert látni és láttatni az irodalomban. Nem pedig tárggyá tenni az irodalmat, hideggé és tulajdonképpen közömbössé.

Könyvében Bosnyák nem irodalomelméletet ad, hanem kritikai elemzést: szűkítsünk hát. A kötet végén egy tanulmányban Bosnyák összefoglalja Sinkó irodalomszemléletét. Ennek során írja, hogy Sinkó nem elvont esztétikai kategóriákat keres a művekben: „... az egyes alkotók művében és életművében nem az érdekli, ami *hasonlóvá* teszi őket más alkotókkal, hanem éppen az, ami *megkülönbözteti* őket, ami meghatározza individuum voltukat” (366. oldal). És idézi Sinkó szavait: „Szem előtt kellene tartanunk, hogy a költő nem az »irodalom« és nem elvont irodalomtörténeti kategóriák kedvéért, hanem azért lett költővé, azért *kell*ett költővé lennie, mert kifejezést kellett adnia a legsajátabb, legbensőbb mondanivalók bőségének, fájdalomnak és örömeinek, mert lázadnia kellett a némaság átka, a saját magánya ellen.” (367. oldal.) Ezzel pedig Sinkó egyúttal saját írói világának titkát oldja fel számunkra.

Bosnyáknak sikerült a legjobb könyvet írni Sinkóról. Sajátos összhang van Bosnyák módszere és Sinkó művészete között. Találkozás, amelyben Sinkó nem „tárgy” és nem „téma”. A tanulmányok minden sora Bosnyákot igazolja: mert ő meg Sinkót. Mindenkit, aki Bosnyák könyvét olvassa, mindenkit Sinkó győz meg. És érezzük: Sinkó életének sajátos feszítéséből született ellentmondások átélésének megszenvedett gyümölcse minden írás. Azért, mert létének, cselekvésének archimedesi pontja egy olyan elv, a szocializmus, amely lényege szerint lázadás „minden hatalom ellen, ami hazuggá teszi az életet, minden ellen, ami a dogmát fölébe helyezi a mindig újjal meglepetést okozó életnek ... minden ellen, ami megnyomorítja, szűkké teszi, faji, vallási vagy nemzeti babonák rabságában tartja; minden ellen, ami elidegenít embert és embert; minden ellen, ami szakadékkal választja el az eszmét a valóságtól, a szépséget a hétköznapi realitástól, az igazságot a gyakorlattól, a politikát az erkőlctől, a cselekedetet a meggyőződéstől, és a szót a gondolattól.” (29. oldal.)

A meghatározás a felszabadulás után fogalmazódik meg: konklúziója tehát annak a harcnak, melynek az „ütközeteit” Bosnyák tanulmányai „írják le”: egymással összefonódó folytatásban.

„Politikát az erkőlctől” elválasztó ellentét lehet a középpont: az erkölcsi követelmény fűti a forradalmi lendületet, a világ átalakításának erős vágyát, ez feszíti a cselekvés ívét újra meg újra a magasba. Hogy megtörő konfliktusokba sodorja a valóságos mozgalmak összeomlása, méginkább pedig az, hogy a sikeres mozgalmakkal — ugyanilyen erkölcsi követelmények miatt — sodródjon ellentétbe. És, ájult zuhanásba. Megragadó Bosnyák elemzésében: a sihedernyi, a szociáldemokrata munkásotthonban helyet és célt talál: a munkásotthon lesz számára az. De

1914-ben elveszti ezt az otthonát: kivetetté válik, magába vonul tehát. A belső keresés eredményeként, a Galilei kör és főképpen Ady hatására újraérelődik minden: 1919-ben a megújuló mozgalom számára már apostollá kenheti fel magát. 1919 hite és akarása: optimizmus, amely minden cselekvést áthat. Gyönyörű érveléssel indokolja Bosnyák ennek a tizenkilences optimizmusnak a jogosságát. És éppen az optimizmus jegyében eggyé tudta Sinkó fogni cselekvésben: a politikát és az etikát. Az összeomlás így megint otthonvesztés, amely hazájának elvesztése is egyben: kezdődik a hontalan vándorlás emigrációból emigrációba. De a legsúlyosabb „bukás” még hátra van. Mert a krízisből az optimisták védelme emeli ki: az *Optimisták* megírása. És az érte való harc vezet a legdrámaibb széttépettségbe. A moszkvai útja hozza ezt és Párizsban teljesedik ki aztán. Alapelvei, azok, amelyek egész forradalmiságát, a világ átforgatásának akarátát, és így a mozgalmakban és forradalmakban való részvételét szükségessé tették — valójában egyetlen lehetőséggé tették —, ezek azok az elvek, amelyek szembekényszerítik őt az akkori politikával, Sztálin gyakorlatával. Innét a drámaiság, amit még súlyosabb tesz a „taktika”. Hiszen az akkor még terjedő, diadalt ülő fasizmussal semmi más erő nem állt szemben, mint a Szovjetunió. Ezt az egyet „elhagyni”, a sztálini politikával szembefordulni, ezt éppen az alapelv tiltja még.

Párizs: magányba és elszigeteltségbe azért szorítják, mert nem hajlandó a *Pereket* dicsőíteni. A meg nem jelentetett író a meg nem jelenést vállalja inkább! Az 1939-es megnevezési szerződés fakaszt végül ki mindent. És Sinkó teljesen magába hull immár harmadszor, és a legmélyebbre: a szellemi pokol bugyraiba, a szellemtehetetlenségbe.

Ezerszeresen igaza van Bosnyáknak. Ezeknek a konfliktusoknak végsőig való átszenvedése adja Sinkó művészetének értékét. Ezért „csúcsok” éppen azok az elmélkedések, esszék és novellák, amelyekben ez a szenvedés perzsel.

A dráma konfliktusból élet-halál szenvedéssé azért lesz, mert felvonásai az emigráns ember vándorlásai is: országról országra, Európa egyik végétől a másikig (Bosnyák Sinkót követő szóhasználatával), a hontalan hazát kereső útjai. Otthonnak keresése, így mondanám inkább. Keresése a munkás otthonnak.

Helynek, ahol írhat s olvassák: dolgozhat. Útja során alig jelenik meg írása. Ahol megfordul, felbukkan egy-egy — szétszórva Európa városaiban. Szélbe szórt szavak ezek így. Folyamatosságot egyes-egyedül a *Korunk* jelentett. Egy kicsit. De sehol az *Optimisták*. Pedig ennek megjelenésével válna az élet művé. Csak így tudná folytatni az optimisták sorsát. Számára az írás évtizedeken keresztül monológok sora marad tehát: körülvevő némaságban. Visszhang nélkül, felelet nélkül. Naplója: az eleveenség egyetlen szövete ezért. És megint igaza van Bosnyáknak: „... sikeresen megvívta harcát, alkotói csatáját a »süket csillagokkal«, az életére ráboruló teljes sötétséggel” (261. oldal). Mert: „a kívül-belül hazátlan életben és művében egyaránt veszélyeztetett embernek a »naplómánia« — ahogy maga nevezi egy helyen a naplórát — az utolsó, a *legutolsó* eszköz volt arra, hogy egzisztenciáját megőrizze, fenntartsa, megvédje a végső minden mindegytől és mindennemű létfenntartási szándék feladásától”. (259. oldal.) De az ilyen írás csak „tevékenység illúziója”. Ám ennyi is elég a léthez. Embervoltának végső határára szorítva ezt a végső eszközt védelmezi, amikor naplóját írja.

És a végső és legmélyebb ponton mintha összekapcsolódna a jelen s a legrégebbi. A svábgyerekek megalázzák a gyermeket, mert zsidó. Aztán az embert zárják lágerbe, mert zsidó. Végső fenyegetés: elpusztítják mert ember. A végső megvédésre kényszerül, a felemelkedés hosszú és lassú útja ezzel kezdődik.

Magára eszmélés, aztán a partizánmozgalommal való kapcsolat, majd aktív részvétele: őt is a győzelem felé vezeti. A keresett otthon felé is. A felszabadulás után kezdenek megjelenni a művek és katedrálról is taníthat. Végre kiemelkedhet az alámerültségből, a szótlanágból, a számkivetettségből és a tragikus drámák sorából.

Legyünk pontosak: a felszabadulás még csak lehetőséget nyit. Még felbukkan-

nak újra a kettősségek és konfliktusok. Akkor tisztul le minden, akkor nyugszik meg végre, amikor megírhatja az *Egy regény regényét*. Az *Optimisták* folytatása valósul így meg. Amikor megjelenik, ott és akkor találja meg végre az otthon. Ezzel és ekkor oldódik fel az az ellentét, amely élete drámaiságának forrása volt. Mert éppen drámája lesz erkölcsi-politikai tetté: egységük által.

Bosnyák a lényegét kínálja és a dolgok gyökerét tárja fel: azért, mert az embert keresi. Sinkó Ervint, az egyszerű. Akinek műveit ezután már soha nem tudjuk irodalomnak és még kevésbé irodalomtörténetnek érezni. Hanem „csak” cselekvést jelentő emberi szónak. (*Forum*, 1975.)

TORDAI ZÁDOR

Domonkos István: Redőny

Domonkos István kisp prózái először a hozzánk is nagy példányszámban eljutó újvidéki Képes Ifjúságban jelentek meg. A kiváló költő az újságműfaj szűk keretei között is a lehetőleg próbálja: két-három flekken úgy fogja egybe a világot — főképp a vajdasági életet —, hogy a lírai hangvétel mögül is mindig a valóság, az életes helyzet lássék. Nem szokásos újságcikket, a rotációs lappal napok után el-sárguló-megsemmisülő szokvány riportot fogalmaz. A riporteri barangolás nála a bensőben már régóta hordozott — majdan tán verset is előhívó — élményvilág, például egyetlen hangulat megszólaltatója: a külső látvány, a történés, a valódi léthelyzet csak alkalom, hogy az író-riporter önmagáról és a körülötte levő világ dolgairól vallhasson. Nem oly áttételesen, ahogyan azt verseiben a képei, vershely-zetei mögött megbúvó áttételes beszédben tette, hanem a legnagyobb, olvasói által is követhető nyíltsággal.

Domonkos István cikkei, lírai áttűnésekben sem szegény „riportjai” mégsem az újságműfaj, a napi igényeket kiszolgáló tájékoztatás felől közelíthetők meg. Minden írás, mert költő írta, túlmutat önmagán: amellet, hogy feltárja a napi történelmet, s a vajdasági valóság ezernyi problémájáról, a vándormunkások hontalanságáról, a magánérből megvalósított kisparaszti gazdaság gépesítésének nehézségeiről, a ki-halásra ítélt mesterségekről, a meggazdagodás különféle fortélyairól, és a kívülállás amott sem ismeretlen, kártékony módozatairól beszél, s egyben Domonkos életesz-ményét, művészetértelmezésének sarkalatos pontjait, kivallott egyszemélyű igazsá-gát is mutatja. Rajzolja a verseskönyvek háttérét. A könnyen olvasható, némelyütt tán szórakoztató írások a metaforák és lírai ihletésű mondatok környezetében első pillantásra nem többek egy jól fogalmazó, az átlagosnál érzékenyebb író napi pen-zumainál. Folytatásra váró, mindig csak megkezdett, de végig sohasem vitt gondola-tok, melyeket az objektív látás-közelítés módszerével csak szociográfiában, tanul-mányban lehet pontosan kifejezni. És mégis: a versek háttéréül szolgáló lírai mögöt-tesre, a valóságélmények ily irányú toborzására utalnak. Ezek a költői életműhöz is nélkülözhetetlen „adalékok” a riportertakon kezdenek beszívároggni az életműbe: egyrészt aktuális, nagy közönséget tájékoztató „lírai” híryanagként (kimondásuk elsősorban a tárca jellegű novellákban, riportokban valósul meg), és az elsődleges élményt csak nyomaiban követő, de az esztétikai szféra legkülsőbb köreiből is arra visszakövetkeztethető versként.

A költő kisp prózáiban sohasem veszi fel a megközelíthetetlen-megcáfolhatóan ember pózát. A vágyott életteljesség itt is a költeményekben már tapasztalt totalitás-igénnyel találkozik. A „hontalan”, munkakörülményei folytán hazájából elvándorolni kénytelen ember — éppen a kivetettség, a napi kenyér máshonnani előteremtése miatt — sűrítetten éli a valóságot. Kibillentett helyzete, a munkakörülmények kap-